

The Legal Nature of the Shared Interest Economic Group and its Differentiation from Civil Participation in *Imamah* Jurisprudence and other Similar Institutions

Majid Rahaei*

Seyed Hassan Hosseini Moghaddam**

Mehdi Fallah Khariki***

Received: 26/08/2021

Accepted: 24/01/2022

Abstract

The economic group with common interests in line with the needs of today's society is almost a nascent institution in our domestic law. This type of partnership is similar to the various partnerships in international systems, including joint ventures and consortia. The economic group is necessarily a party to the transaction and a party to the rights and obligations in order to carry out the activities necessary to achieve its goals. In Article 107 of Iran's Fifth Economic Development Plan Law, the economic group with common interests was introduced as a new institution. This group is a legal establishment that is formed freely among natural persons on the basis of joint liability. As mentioned, the economic group with common interests is similar to various institutions such as civil participation in jurisprudence, joint ventures and consortia. Accordingly, the main issue of this research, done with descriptive-analytical method, is the differences and similarities between economic groups with common interests and other similar institutions. According to our findings, what is certain from Article 107 of the Development Plan Law is the inclination and sense of necessity to systematize and facilitate the establishment and operation of "economic group with common interests" or, in more general terms, contractual partnerships that can flexibly be a generic name for Consortia, joint ventures, etc. The concept of economic group with common interests, which is borrowed from French law, is similar to concepts such as consortium, joint venture and civil companies. Also, in *Imamah* jurisprudence, the concept of civil company is emphasized.

Keywords

Legal Personality; Joint Venture; Economic Benefit; *Imamah* Jurisprudence; Civil Company.

JEL Classification: G30.

* Ph.D. Student, Law Department, Faculty of Humanities, Ayatollah Amoli Branch, Islamic Azad University, Amol, Iran (Corresponding Author). rahaei.mj12@gmail.com

** Assistant Professor, Private Law Department, Faculty of Law and Political Science, Mazandaran University, Babolsar, Iran. s.h.hoseinimoghaddam@umz.ac.ir 0000-0001-8497-7174

*** Assistant Professor, Law Department, Faculty of Humanities, Ayatollah Amoli Branch, Islamic Azad University, Amol, Iran. mehdifallah@gmail.com 0000-0002-5841-712X

ماهیت حقوقی گروه اقتصادی با منافع مشترک و تمییز آن با شرکت مدنی در فقه امامیه و سایر نهادهای مشابه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۰۴

مقاله برای اصلاح به مدت ۱۰ روز نزد نویسندگان بوده است.

مجید رهائی*

سیدحسن حسینی مقدم**

مهدی فلاح خاریکی***

چکیده

گروه اقتصادی با منافع مشترک در راستای نیازهای جامعه امروز تقریباً نهادی نوپا در حقوق داخلی جمهوری اسلامی ایران است. این نهاد که نوعی مشارکت بوده، شبیه به مشارکت‌های مختلف در نظام‌های بین‌المللی از جمله جوینت ونچر و کنسرسیوم‌ها است. گروه اقتصادی برای انجام فعالیت‌هایی که برای نیل به اهداف خود لازم است، لاجرم طرف معامله، طرف حق و تکلیف قرار می‌گیرد. در حقوق ایران در ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، گروه اقتصادی با منافع مشترک به‌عنوان نهاد جدیدی معرفی شد. این گروه یک تأسیس حقوقی است که بین اشخاص حقیقی بر مبنای مسئولیت تضامنی به‌صورت آزادانه تشکیل می‌شود. آن‌گونه که مطرح شد، گروه اقتصادی با منافع مشترک با نهادهای مختلفی مشابه است که از جمله می‌توان به شرکت مدنی در فقه، جوینت ونچر و کنسرسیوم اشاره نمود. بر همین اساس، مسأله اصلی مقاله حاضر این است که چه تفاوت و شباهت‌هایی بین گروه اقتصادی با منافع مشترک با نهادهای مشابه وجود دارد که با روش توصیفی-تحلیلی بدان پرداخته است. براساس یافته‌های تحقیق آنچه قدر متیقن از ماده ۱۰۷ قانون برنامه توسعه جمهوری اسلامی ایران است، علاقه و احساس ضرورت برای نظام‌مند کردن و تسهیل ایجاد و فعالیت «گروه اقتصادی با منافع مشترک» یا به تعبیری عام‌تر مشارکت‌های قراردادی است که می‌تواند با مقداری مسامحه اسم جنسی برای انواع کنسرسیوم‌ها، جوینت ونچرها و... باشد (علوم یزدی، ۱۳۹۲، ص ۷۰). مفهوم گروه اقتصادی با منافع مشترک که از حقوق فرانسه اقتباس شده با مفاهیم مشابهی چون کنسرسیوم، جوینت ونچر و همچنین شرکت‌های مدنی دارای ماهیت و مفهوم یکسانی بوده و در فقه امامیه نیز بر مفهوم شرکت مدنی تأکید شده است.

واژگان کلیدی

شخصیت حقوقی؛ جوینت ونچر؛ منفعت اقتصادی؛ فقه امامیه؛ شرکت مدنی.

طبقه‌بندی JEL: G30.

* دانشجوی دکتری، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد آیت‌اله املی، دانشگاه آزاد اسلامی، امل، ایران (نویسنده مسئول)

rahaci.mj12@gmail.com

** استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

s.h.hoseinimoghadam@umz.ac.ir

0000-0001-8497-7174

*** استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد آیت‌اله املی، دانشگاه آزاد اسلامی، امل، ایران

mehdifallah@gmail.com

0000-0002-5841-712X

مقدمه

در میان تمام مسائل یک جامعه، اقتصاد به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل زندگی مطرح است. اقتصاد در تمام ابعاد یک جامعه (سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و...) از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا استقلال جامعه و قدرت مقاومت آن در مقابل حوادث طبیعی و اجتماعی، شکوه و عظمت یک جامعه در مقابل جوامع دیگر و ثبات سیاسی آن، بستگی به حل مشکلات و رفع کمبودهای اقتصادی آن جامعه دارد. همچنین، اقتصاد از حساسیت زیادی برخوردار است، بدین معنی که یک تصمیم‌گیری به‌جا و به‌موقع، درباره امور اقتصادی می‌تواند جامعه‌ای را به عظمت و ترقی بکشاند، در مقابل یک تصمیم نسنجیده و حساب نشده نه تنها موجب شکست در بُعد اقتصادی و در خیلی از زمینه‌ها خواهد شد.

بر همین اساس می‌توان گفت، در دنیای امروز اقتصاد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و به‌طورکلی فعالیت‌های اقتصادی و تجاری نقش بسزایی در پیشرفت یک کشور دارد. در این بین فعالیت‌های اقتصادی جمعی و مشارکتی نقش مهم‌تری در سطح داخلی بین‌المللی ایفا می‌کند.

در کشور جمهوری اسلامی ایران فعالیت‌های اقتصادی و تجاری عمدتاً در قالب شرکت‌های تجاری^۱ و همچنین در قالب قراردادهای شرکت مدنی، مضاربه، مزارعه و مساقات موضوع قانون مدنی صورت می‌گیرد. اما با توسعه تجارت و سرمایه‌گذاری برای دستیابی به اقتصادی بهتر، قانون‌گذار زمینه تشکیل نهاد اقتصادی دیگری را برای مشارکت فراهم آورده است. قالب اقتصادی حقوقی گروه اقتصادی با منابع مشترک، برای اولین بار در نظام حقوقی کشور فرانسه متولد شد و پس از شکل‌گیری در فرانسه، به سایر نظام‌های حقوقی راه یافت و حتی جای خود را در برخی همکاری‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای نیز گشود (عیسائی تفرشی و کبیری شاه‌آباد، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۴).

در جهان امروز که تخصص و دانش فنی در اجرای طرح‌های مهم اقتصادی به همان میزان که سرمایه و مدیریت مؤثر است ارزش یافته و از طرفی اجرای پروژه‌های مهم توسعه‌ای، صنعتی و اقتصادی نیازمند همکاری و تعامل اشخاص حقیقی و حقوقی با تخصص‌های گوناگون است. ضرورت تجمع تخصص‌ها و مهارت‌های مختلف و حتی

همکاری تأمین‌کنندگان منابع مالی و ارائه‌دهندگان خدمات مدیریتی و نظارتی در قالب شکل و گروه واحدی بیش‌ازپیش بروز می‌کند، گروه اقتصادی با منافع مشترک، کنسرسیوم و یا جوینت ونچر قالب‌های متداول حقوقی برای تحقق این اهداف و پاسخ‌گویی به آن نیازها است (علوم‌ی یزدی، ۱۳۹۲، ص. ۶۲).

برای اولین بار در تاریخ حقوق تجارت ایران، «گروه اقتصادی با منافع مشترک» در قالب برنامه پنجم با تعداد معدودی ماده و تبصره به‌عنوان یک شرکت تجاری به رسمیت شناخته شد. هرچند از نظر تکنیکی و با توجه به نوع فعالیت، می‌توان تفاوت‌های ظریفی بین کنسرسیوم، جوینت ونچر، مشارکت مدنی و یا سندیکا تصور نمود، اما با توجه به محدوده نسبت وسیعی که ماده ۱۰۷ قانون برنامه توسعه برای گروه اقتصادی با منافع مشترک ترسیم کرده و مسأله و ایرادی که به قانون‌گذار در این زمینه وارد بوده، این است که چرا در انشاء حکمی که مصادیق علمی آن را در جامعه حقوقی و اقتصادی داخلی و بین‌المللی با نام‌های «کنسرسیوم، جوینت ونچر» می‌شناسد که از اصطلاح ناآشنا و تعریف نشده‌ای که برگرفته از نظام حقوقی فرانسه بوده، استفاده کرده است. مشارکت، جوینت ونچر یا کنسرسیوم ساختاری است که بین دو یا چند شخص حقیقی یا حقوقی و عمدتاً از کشورهای مختلف تشکیل می‌شود که در آن اعضاء، بخشی از منابع خود را با حفظ استقلال اقتصادی خود، برای هدف مشترکی تجمعی می‌کنند. از این رو ضروری است تا ماهیت حقوقی گروه منفعت اقتصادی و تمیز آن با شرکت مدنی در فقه امامیه و سایر نهاده مشابه را مورد بررسی قرار دهیم.

۱. مفهوم گروه اقتصادی

گروه اقتصادی با منافع مشترک از جمله نهادهای ایجاد شده جهت همکاری میان اشخاص و بنگاه‌های مشغول به فعالیت اقتصادی و تجاری است. در انتخاب واژه مناسب برای شکل‌های موضوع ماده (۱۰۷) قانون برنامه باید با مسامحه برخورد کرد. هرچند از نظر تکنیکی و با توجه به نوع فعالیت، می‌توان تفاوت‌های ظریفی بین کنسرسیوم، جوینت ونچر، مشارکت مدنی و یا سندیکا تصور نمود، اما با توجه به محدوده نسبت وسیعی که این ماده برای فعالیت این‌گونه تشکلات ترسیم نموده و ماهیت حقوقی

آن را «شرکت مدنی و مبتنی بر قرارداد» تلقی کرده است. ما در این نوشتار اصطلاح نامأنوس و تعریف نشده «گروه اقتصادی با منافع مشترک» را به قدر مشترک بین همه این واژه‌ها حمل نموده و از تفاوت‌های تکنیکی بین آنها صرف نظر می‌کنیم. این ایراد نسبت به مقنن وارد به نظر می‌رسد که چرا در انشاء حکمی که مصادیق عملی آن را جامعه حقوقی و اقتصادی داخلی و بین‌المللی با نام‌های دیگری همانند کنسرسیوم و جوینت و نچر می‌شناسد. از اصطلاح ناآشنا و تعریف نشده‌ای که برگرفته از نظام حقوقی کشور فرانسه است، استفاده کرده است. مشارکت، جوینت و نچر یا کنسرسیوم ساختاری است که بین دو یا چند شخص حقیقی یا حقوقی و عمدتاً از کشورهای مختلف تشکیل می‌شود که در آن اعضاء، بخشی از منابع خود را با حفظ استقلال اقتصادی خود، برای هدف مشترکی تجمیع می‌کنند مشارکت‌ها در دو شکل «شرکتی و واجد شخصیت حقوقی» و «مشارکت یا قراردادی» تشکیل می‌شوند. در مشارکت‌های شرکتی، شرکت جدیدی ایجاد می‌شود که دارای شخصیت حقوقی مستقلی است؛ حال آنکه در مشارکت‌های قراردادی چنین اثری حادث نشده و شخصیت حقوقی جدیدی ایجاد نمی‌شود. در مشارکت‌های شرکتی یا ثبت شده مشارکت شخصیت حقوقی جدیدی پیدا می‌کند و به صورت شرکت یا یکی دیگر از شخصیت‌های حقوقی قانون تجارت کشور فعالیت می‌نماید. در این گونه موارد اگر قراردادی هم بین شرکاء وجود داشته باشد با ایجاد شرکت، آن قرارداد اعتبار خود را از دست داده و اسناد مرتبط با شرکت مثل اساسنامه شرکت جایگزین قرارداد می‌شود. با وجود این در موارد اندکی امکان بقای قرارداد پس از تشکیل شرکت با توافق طرفین وجود دارد. در مورد چنین مشارکت‌هایی، قرارداد جنبه مقدماتی داشته و صرفاً زمینه ایجاد شرکت جدید را فراهم می‌آورد. در مشارکت‌های قراردادی، همکاری اطراف مشارکت الزاماً منجر به شکل‌گیری شخصیت حقوقی جدیدی به موجب قوانین ملی ذی‌ربط نمی‌شود و اطراف مشارکت (اعضای گروه) همکاری خود را صرفاً بر مبنای قرارداد شکل می‌دهند بدون اینکه شخصیت حقوقی جدیدی ایجاد نمایند. به نظر می‌رسد مراد مقنن از حکم ماده (۱۰۷) قانون برنامه پنجم، فراهم کردن بستر قانونی برای ایجاد مشارکت‌های قراردادی بوده؛ زیرا امکان ایجاد کنسرسیوم و یا مشارکت از طریق ایجاد شخصیت حقوقی جدید تحت حاکمیت قانون تجارت از قبل فراهم بوده است و اشخاص

حقیقی و حقوقی می‌توانستند از طریق ایجاد یکی از شرکت‌های مذکور در قانون تجارت توان مالی و یا فنی خود را تجمیع کنند. از این رو ضروری است تا قواعد حقوقی و قوانین عمده قابل اعمال به مشارکت‌های قراردادی را قبل از تصویب ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم بررسی نماییم تا آثار و نتایج این ماده روشن‌تر شده و ارزیابی تلاش قانون‌گذار برای بسترسازی حقوقی و تسهیل ایجاد این مشارکت‌ها امکان‌پذیر گردد (علمی یزدی، ۱۳۹۲، ص. ۷۰).

یکی از شکل‌های مختلف اشخاص حقوقی، گروه اقتصادی است و با توجه به اهمیتی که در اقتصاد و تجارت دارند ما سعی کرده‌ایم که در این مقاله به تعریف گروه اقتصادی بپردازیم و اوصاف آن را برای شما شرح بدهیم. در مورد گروه اقتصادی در ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، قانون‌گذار ساختار جدیدی را به نام این گروه، برای فعالیت‌های اقتصادی پیش‌بینی کرده است. این گروه از بسیاری جهات شبیه کنسرسیوم است^۲، با این تفاوت که دارای شخصیت حقوقی است و مقرراتی در خصوص انحلال و تصفیه آن در قانون آمده است. تعریف گروه اقتصادی با منافع مشترک (ماده ۱۰۱) گروه اقتصادی با منافع مشترک عبارت است از تشکیل دو یا چند شخص که به منظور تسهیل و گسترش فعالیت اقتصادی و تجارتي و افزایش نتایج فعالیت‌های اعضای گروه به موجب قرارداد برای دوره محدود تشکیل می‌شود.

منظور از اصطلاح «گروه اقتصادی با منافع مشترک» در فرانسه، ایجاد تشکیلاتی برای استفاده مشترک شرکت‌های رقیب است. به عنوان نمونه، شرکت‌های صادرکننده فرش می‌توانند برای بازاریابی در منطقه‌ای از جهان، فعالیت خود را مشترک و متمرکز نمایند تا با هزینه کمتر و رقابت سالم‌تری به فروش بیشتر و قیمت بالاتری نائل آیند. در فرانسه گروه‌های منافع اقتصادی، با قانون ۲۳ سپتامبر ۱۹۶۷ به وجود آمده است (خزاعی، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۹).

در ایران نیز برای نخستین بار «گروه اقتصادی با منافع مشترک» در لایحه قانون تجارت ۱۳۸۴/۰۵/۱۰ و در ذیل باب سوم قراردادهای تجاری و طی مواد ۱۰۱ الی ۱۲۱ آن لایحه آمده بود؛ لکن پس از آن که لایحه حذف گردید. پس از حذف مواد مذکور و

طولانی شدن زمان تصویب قانون تجارت، در برنامه پنجم توسعه در ذیل ماده ۱۰۷ به گروه «گروه اقتصادی با منافع مشترک» مجدداً اشاره شد (پاسبان و قربانی زلیخانی، ۱۳۹۶، ص. ۶).

گروه اقتصادی با منافع مشترک عبارت است از تشکیل دو یا چند شخصی که به منظور تسهیل و گسترش فعالیت اقتصادی و تجارتي و افزایش نتایج فعالیت‌های اعضای گروه به موجب قرارداد برای دوره محدود تشکیل می‌شود (باستانی، ۱۳۹۰، ص. ۷۴).

درواقع می‌توان گفت گروه اقتصادی این امکان را به اعضا می‌دهد که در یک نهاد مستقل به همکاری و مشارکت در فعالیت خاص اقتصادی- تجاری بپردازند و از این همکاری نتیجه و سود بیشتری عایدشان می‌شود تا اینکه بخواهند به تنهایی به فعالیت بپردازند. قصد همکاری بین اعضا و مشارکت تمام اعضا و آزادی قراردادی لحاظ شده برای اعضای گروه، از مهم‌ترین شاخصه‌های این گروه است. یک گروه اقتصادی بیشتر از هر چیز بر قرارداد اعضا استوار بوده و برخلاف شرکت‌های تجاری جنبه قراردادی آن پررنگ‌تر از جنبه سازمانی‌اش است. بنابراین باید در قرارداد تشکیل گروه اقتصادی همه جوانب برای اداره و پیشبرد فعالیت‌های آن در نظر گرفته شود و در مواردی که قرارداد ساکت باشد، اتفاق نظر اعضا ملاک است.

۲. اوصاف و ویژگی‌های گروه اقتصادی با منافع مشترک

با بررسی مفاد ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، اوصاف و ویژگی‌های زیر برای گروه اقتصادی با منافع مشترک قابل شناسایی و تشخیص است.

۲-۱. توافق کتبی اشخاص برای مشارکت

اساس پیدایش هر ماهیت حقوقی، توافق اراده طرفین قرارداد است. طرفین، پیش از تأسیس گروه مشترک و تفویض تمام اختیارات خود به این شخص حقوقی حاصل مذاکرات و توافقات خود را به صورت قراردادی کتبی که به آن قرارداد اصولی یا پایه گفته می‌شود و مبنای همکاری اقتصادی- تجاری آینده آنها را تشکیل می‌دهد تنظیم و به امضا می‌رسانند. قانون‌گذار در ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه، علاوه بر شرایط

عمومی صحت قراردادها (ماده ۱۹۰ قانون مدنی)، کتبی بودن توافق را نیز شرط صحت قرارداد دانسته است. علت درج شرط کتبی بودن قرارداد، اهمیت بالای چنین قراردادهایی در حوزه اقتصادی است. در این نوع قراردادها طرفین اعم از شخص حقیقی یا حقوقی باید اهداف مشارکت، میزان سرمایه موردنیاز، نحوه چگونگی تعلق سود و زیان، نحوه انتقال سهم هر یک از شرکاء، مدت مشارکت، قانون حاکم و زبان رسمی قرارداد را (در صورتی که طرف قرارداد خارجی باشد) مشخص نمایند. بنابراین، می‌بایست تمامی مواردی که در مشارکت لازم است در قرارداد درج شده و سپس برای ثبت به مرجع ثبت شرکت‌ها ارائه گردد (پاسبان و قربانی زلیخانی، ۱۳۹۶، ص. ۶).

بنابراین مبنای روابط فی‌مابین شرکاء گروه اقتصادی با منافع مشترک اعم از قراردادهای صرف و یا با تشکیل یک شخصیت حقوقی، قرارداد منعقد بین آنها خواهد بود. بنابراین کلیه شرایطی که برای صحت و لزوم قراردادها در حقوق مدنی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد باید مدنظر قرار گیرد. شرکت‌های تجاری و بازرگانی می‌توانند در حدود مقررات اساسنامه‌ای خود به انعقاد قرارداد گروه اقتصادی با منافع مشترک با افراد حقیقی یا شرکت‌های دیگر دست یازند. دولت‌ها نیز به‌عنوان یک طرف قرارداد می‌توانند مبادرت به انعقاد قرارداد با اشخاص حقیقی و حقوقی در سطح داخلی و خارجی نمایند. البته منعی که در اصل ۸۱ قانون اساسی وجود داشته: که امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است. ناظر به گروه اقتصادی با منافع مشترک نخواهد بود. چه اینکه شورای نگهبان پس از مباحثات گسترده در قانون تشکیل شرکت سرمایه‌گذاری‌های خارجی» مصوب ۱۳۷۱/۱۰/۳۰ را مغایر قانون اساسی ندانسته است. در این قانون صراحتاً همکاری اقتصادی تجاری و سرمایه‌گذاری مشترک بین اشخاص حقیقی و حقوقی ایران با اشخاص حقیقی و حقوقی خارجی را در کلیه زمینه‌های تولید و صنعتی و معدنی و بازرگانی، مالی و خدماتی در خارج از کشور را پذیرفته است (رستم‌زاده، ۱۳۹۳، ص. ۵).

۲-۲. ثبت قرارداد در مرجع ثبت شرکتها

یکی دیگر از الزامات برای تأسیس این گروه‌ها، ضرورت ثبت آنها در مرجع ثبت شرکتها است. بدیهی است که مقررات مربوط به ثبت شرکتها به ایجاد واحد جدید تحت عنوان «شرکت» ناظر است و حتی در مورد ثبت مؤسسات غیرتجاری که جداگانه در قانون تجارت مورد حکم قرار گرفته است، صلاحیت ندارد (علومی یزدی، ۱۳۹۲، ص. ۷۸).

بنابراین، شایسته بود که قانون‌گذار، ثبت قرارداد مشارکت و همکاری را در دفاتر اسناد رسمی و یا ثبت‌نام تجاری کنسرسیوم را در دفتر مربوطه الزامی می‌کرد، نه اینکه ثبت گروه فاقد شخصیت حقوقی را در مرجعی که خاص شرکت‌های تجاری است الزامی اعلام نماید. با نگاهی به لایحه قانون تجارت ۱۳۸۴ می‌توان مشاهده کرد در صورتی که گروه اقتصادی با منافع مشترک ثبت نشود نمی‌تواند به فعالیت خود ادامه دهد. در صورت ثبت آن را دارای شخصیت حقوقی دانسته و آثار شخصیت حقوقی بر گروه تحمیل می‌شود (ماده ۱۰۳)، البته عدم ثبت همراه با مجازات خواهد بود (ماده ۱۲۰). عبارت «تشکیل» که در ماده ۱۰۷ قیدشده نشان‌دهنده مراتب فوق است. در فضای کسب‌وکار کنونی جمهوری اسلامی ایران، معمولاً اشخاص ثالث در ارتباط با گروه‌های اقتصادی، اسناد ثبت را از گروه‌ها مطالبه می‌کنند امری مناسب است. وانگهی نظارت دولت و قدرت حاکم بر این‌گونه اشخاص افزایش می‌یابد و حتی بر درآمد مالیاتی دولت می‌افزاید. اما سؤالی که مطرح می‌گردد این است در ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه، صراحتاً اعلام ننموده که آیا در وضعیت فعلی ثبت گروه در مرجع ثبت شرکتها موجب داراشدن شخصیت حقوقی گروه می‌گردد یا خیر؟ ما معتقدیم پس از ثبت، گروه دارای شخصیت حقوقی می‌گردد و به‌صرف نوشتن قرارداد کتبی و انجام تعهدات اشخاص گروه، گروه دارای شخصیت حقوقی نمی‌گردد. برخی از دلایلی که در ذیل می‌آید این نظریه را تقویت می‌نماید:

۱. قانون‌گذار در ماده ۲۸ لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۴۷ مادامی که شرکت

به ثبت نرسیده صدور ورقه سهام را ممنوع دانسته و امضاکنندگان را مسئول

جبران خسارت دانسته است. بنابراین از ابتدایی‌ترین ویژگی یک شرکت دارای

شخصیت حقوقی این است که بتواند ورقه سهم صادر نماید. چگونه ممکن است شرکت سهامی دارای شخصیت حقوقی را قبل از ثبت از صدور ورقه سهم ممنوع کرد؟

۲. ماده ۷۶ قانون آئین دادرسی مدنی ۱۳۷۹: در مورد این ماده هرگاه ابلاغ اوراق دعوی در محل تعیین شده ممکن نگردد اوراق به آدرس آخرین محلی که به اداره ثبت شرکت‌ها معرفی شده ابلاغ خواهد شد. در نتیجه و به محض اعلام مرجع ثبت شرکت‌ها به عدم وجود سابقه از شرکت طرف دعوی و ناتوانی طرف مقابل از ارائه نشانی معتبر، دفتر دادگاه رسیدگی‌کننده نسبت به رد دادخواست مبادرت خواهد نمود. لذا ثبت شرکت متضمن شناسایی و اعلام اقامتگاه برای آن به‌عنوان یکی از آثار مهم شناسایی نهاد شخصیت حقوقی است. در غیر این صورت باید بر آن بود تا قانون‌گذار از یک‌سو شخصیت شرکت تجاری ثبت‌نشده را بپذیرد و از سوی دیگر و با رویکردی متعارض، آثار پذیرش آن و از جمله اقامتگاه قانونی برای شرکت را به رسمیت نشناسد، نتیجه‌ای که قبول آن بسیار دور از ذهن به نظر می‌رسد (صادقی گلدر، ۱۳۶۶، ص. ۱۷۷).

۲-۳. الزام به داشتن دفاتر تجاری

از دیگر ویژگی‌های گروه اقتصادی با منافع مشترک برای پرداختن به فعالیت‌های اقتصادی، الزام به داشتن دفاتر تجاری است تا به‌وسیله آن بتوان بر عملیات گروه نظارت داشت. با این حال، تحمیل چنین الزاماتی ماهیت این نوع گروه‌ها را به جوینت و نچرهای شرکتی نزدیک‌تر می‌نماید؛ چنان‌که برخی از حقوق‌دانان نیز ورود نهاد بازرسی به گروه اقتصادی با منافع مشترک به حکم قانون را برخلاف ماهیت قراردادی این گروه‌ها دانسته‌اند و معتقدند که این حکم سبب تحمیل هزینه‌های بازرسی و دخالت نهاد و اشخاص غیرانتخابی توسط شرکاء بر آنها است (علومی یزدی، ۱۳۹۲، ص. ۸۰).

۲-۴. بند چهارم: تنظیم قرارداد کتبی

با توجه به اهمیت این قالب حقوقی و نظر به اینکه در قرارداد فی‌مابین اهداف مشارکت، میزان سرمایه موردنیاز و طریقه تأمین آن، شکل حقوقی مشارکت، چگونگی اخذ تصویب‌نامه و مجوزهای موردنیاز، گزارش‌های مالی و نحوه تنظیم آنها، نقل و انتقال سهم هریک از شرکاء، مدت مشارکت، قانون حاکم و زبان رسمی قرارداد در صورتی که طرف قرارداد خارجی باشد از جایگاه بالایی برخوردار است، لذا انعکاس آن به صورت نوشته و ثبت آن به مرجع ثبت شرکت‌ها دارای اهمیت فوق‌العاده است.

۳. بسترهای قانونی برای تشکیل JV

جوینت ونچر، نوعی ترتیبات همکاری مشارکتی بین دو یا چند شرکت مستقل در جهت گسترش و تسهیل فعالیت‌های تجاری و اقتصادی است، به گونه‌ای که ثمره همکاری مذکور تشکیل شخصیت حقوقی سومی است که از لحاظ سازمانی کاملاً جدا و مستقل از تشکیل‌دهندگان اولیه است. در قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۴) مصوب جلسه ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی بسترهای قانونی لازم برای تشکیل JV را فراهم نمود.

- بنابر ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه، تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک با مشارکت دو یا چند شخص حقیقی و حقوقی به منظور تسهیل و گسترش فعالیت اقتصادی و تجاری برای یک دوره محدود و براساس قراردادی کتبی پس از ثبت در مرجع ثبت شرکت‌ها در قالب شرکت مدنی و ضوابط و شرایط مربوط به آن و با رعایت موازین اسلامی و اصل منع اضرار به غیر و منع انحصار مجاز است.

- در تبصره یک ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه، عنوان شده است که تغییر در حیطه اختیارات مدیران در قرارداد در قبال اشخاص ثالث قابل استناد نیست و اعضاء گروه به طور تضامنی مسئول پرداخت دیون گروه از اموال شخصی خود هستند، مگر اینکه با اشخاص ثالث طرف قرارداد به ترتیب دیگری توافق شده باشد.

- همچنین در تبصره ۲ قانون مورد بحث عملیات مربوط به دفاتر تجاری، بازرسی و تصفیه مطابق ماده (۶) و احکام باب یازدهم قانون تجارت و مواد ۱۵۱ و ۱۵۲ لایحه قانونی اصلاح بخشی از قانون تجارت مصوب سال ۱۳۴۷ انجام می‌شود.
- براساس تبصره ۳ این قانون نیز فوت یا حجر یا ممنوعیت قانونی یکی از اشخاص حقیقی یا انحلال یا ورشکستگی یکی از اشخاص حقوقی موجب انحلال گروه می‌شود، مگر اینکه در قرارداد تشکیل گروه اقتصادی طور دیگری مقرر شده باشد.

۴. تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک در قالب شرکت مدنی

تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک در جهت تسهیل و گسترش فعالیت‌های اقتصادی، تنها در قالب شرکت مدنی با رعایت ضوابط و شرایط مربوط به آن و با رعایت موازین اسلامی و اصل منع اضرار به غیر و منع انحصار مجاز دانسته شده است. در نگاه نخست به نظر نمی‌رسد که قانون‌گذار با وضع این ماده ماهیت جدیدی را به وجود آورده باشد؛ چراکه مطابق ماده ۱۰ و مواد ۵۷۱ به بعد قانون مدنی، ایجاد شرکت مدنی پیش‌تر نیز با رعایت شرایط مربوط به آن ممکن بوده است. در خصوص رعایت اصل منع انحصار نیز با توجه به قانون نحوه اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی که باید در همه قراردادها و توافقات رعایت شود، قانون‌گذار حکم جدیدی وضع ننموده است (علوم‌ی یزدی، ۱۳۹۲، ص. ۷۷).

لکن با توجه به اوصاف خاص متمایز این نهاد، به‌ویژه مسئولیت تضامنی و لزوم ثبت گروه اقتصادی را منافع مشترک در مرجع ثبت شرکت‌ها، به نظر می‌رسد که قانون‌گذار نهاد جدیدی را شناسایی نموده است (پاسبان و قربانی زلیخانی، ۱۳۹۶، ص. ۸).

۴-۱. گروه اقتصادی و شرکت‌های مدنی در فقه امامیه و قانون مدنی ایران

آنچه در این تحقیق مدنظر است این بوده که آیا مفهوم گروه اقتصادی با شرکت مدنی یکی است یا خیر و چه شباهت‌ها و تفاوت‌های بین این دو در فقه امامیه وجود دارد. بر این اساس به بررسی شرکت مدنی در فقه اسلامی خواهیم پرداخت.

ماده ۵۷۱ قانون مدنی که از فقه امامیه اقتباس گردیده است در تعریف شرکت می‌گوید «شرکت عبارت است از اجتماع حقوق مالکین متعدد در شیء واحد به نحو اشاعه». در این تعریف به ماهیت شرکت یعنی «اشاعه در حق مالکیت» توجه شده است؛ گویی اشاعه مهم‌ترین عنصر شرکت بوده و در واقع وصف مالکیت شرکاء است. این تعریف چنان مجمل است که شناسایی عقد شرکت به‌عنوان عقدی مستقل محل تردید است. اجتماع حقوق، بدین معنا که موضوع مالکیت هیچ‌یک از مالکین در شیء واحد مشخص نباشد، به طوری که هر جزئی از اجزای شیء واحد در عین حال متعلق حق مالکیت هر یک از ایشان است (شهیدی، ۱۳۶۵، ص. ۳۳).

شهید ثانی در تعریف شرکت می‌فرماید: «هو اختلاط النَّصیبین فَصَاعِدًا بحیث لا یتمیز الواحد عن الآخر» یعنی شرکت عبارت است از امتزاج دو سهم و یا بیشتر به گونه‌ای که قابل تشخیص از یکدیگر نباشند (شهید ثانی، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص. ۲۲۲).

جواهرالکلام در تعریف شرکت به دو جنبه لغوی و شرعی پرداخته و این‌گونه بیان داشته‌اند: «شرکت در معنای لغوی بر حسب آنچه گفته شده به معنای اختلاط و امتزاج، اشاعه و یا در کنار هم قرار گرفتن است و در معنای شرعی، اجتماع حقوق مالکین متعدد در شیء واحد به نحو اشاعه است» (نجفی، ۱۴۱۸ق، ج ۱۷، ص. ۳).

بنابراین برای تحقق شرکت لازم است دو یا چند حق مالکیت از طریق انعقاد یکی از عقود ناقله باهم به نحوی در آمیزد که تمیز آن از یکدیگر ممکن نباشد؛ به دیگر سخن، شرکاء توافق می‌کنند که مالکیت انفرادی خود را به مالکیت اشتراکی تبدیل نمایند، به گونه‌ای که حق هر کدام در عین حال که به صورت عینی وجود و اصالت دارد، منتشر در مجموع باشد (اسحاقی آستانی، ۱۳۹۶، ص. ۹).

بنابراین همان‌طور که گفته شد، شرکت مدنی یکی از نمادهای سرمایه‌گذاری و تشریک مساعی و راهی مهم جهت ترقی نظام اقتصادی و تجاری جامعه بوده که در اسلام نیز مورد توجه قرار گرفته است. چنان‌که از تعمق در ماهیت و چیستی آن بر می‌آید این است که مبنای مغاینه و سودبری بیشتر است، به طوری که هر شریک با توجه به میزان سرمایه و تخصصی که به کار می‌گیرد، انتظار تحصیل سود بیشتری را دارد (مخصوصی و آیین، ۱۳۹۶، ص. ۷۴).

گروهی از فقهاء عقیده دارند عقدی بنام شرکت وجود و اصالت ندارد و اثراتی که از این تأسیس مورد انتظار است، یعنی ایجاد حالت اشاعه و توافق در نحوه اداره مال مشاع، با توسل به عقود معین موجود قابل دستیابی است. یعنی مثلاً از طریق عقد صلح می‌شود به حالت اشاعه دست یافت و توافق شرکاء در مورد نحوه اداره مال مشاع و تعیین شخصی به عنوان مدیر از طریق وکالت تحقق می‌یابد (طوسی، ۱۴۱۲ق، ج ۲، ص. ۳۵۳؛ بحرانی، ۱۴۰۵ق، ج ۲۸، ص. ۱۷۰).

گروهی دیگر بر این عقیده‌اند که عقد شرکت نمی‌تواند حالت اشاعه ایجاد کند، اما شرکت را به‌عنوان عقدی که در آن نحوه اداره مال مشاع توسط شرکاء مورد توافق قرار می‌گیرد به رسمیت شناخته‌اند (شهید ثانی، ۱۴۱۰ق، ج ۴، ص. ۱۹۷؛ علامه حلی، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص. ۳۱۸).

نویسندگان قانون مدنی نیز تحت‌تأثیر همین نظر قرار گرفته‌اند. زیرا بدون اینکه شرکت را به‌عنوان عامل ایجاد اشاعه بشناسند، در موارد متعددی به اعتبار توافق شرکاء در مورد نحوه اداره مال مشاع تصریح نموده و آن را توافقی جایز (قابل رجوع) اعلام می‌دارد (مواد ۵۷۶ و ۵۷۸ قانون مدنی) در مواد دیگری قانون مدنی احکام و قواعد حاکم بر این توافق‌ها، از قبیل حکم اقداماتی که مدیر یا شریک مأذون خارج از حدود اذن انجام می‌دهد و لزوم اجتماع در فرض تعدد مدیران را بیان نموده است (مواد ۵۷۹ تا ۵۸۱ قانون مدنی).

گروه سوم از فقهاء به پرچم‌داری مرحوم طباطبائی یزدی صاحب عروه‌الوثقی، عقدی با عنوان عقد «شرکت» یا «تشریک» را که به‌موجب آن شرکاء با توافق و تراضی می‌توانند حالت اشاعه ایجاد نموده و نیز نحوه اداره مال مشاع را معین کنند، به رسمیت شناخته‌اند (طباطبائی یزدی، ۱۴۲۵ق، ج ۲، ص. ۴۱۵).

حقوق‌دانان جمهوری اسلامی ایران نیز بر همین روال تقسیم شده‌اند؛ از بین متقدمین مرحوم عدل معتقد به وجود عقد مستقلی بنام عقد شرکت بوده و آن را مفید ایجاد حالت و تعیین نحوه اداره مال مشاع می‌داند (عدل، ۱۳۷۴، ص. ۳۴۵).

برخی دیگر، مانند مرحوم امامی و کاشانی به تبعیت از قانون مدنی، عقد شرکت را تنها برای تعیین اداره مال مشترک مؤثر می‌دانند و برای تحقق حالت اشاعه وجود عقدی از عقود معین را ضروری می‌دانند (کاشانی، ۱۳۸۵، ص. ۸۵؛ امامی، ۱۳۶۲، ص. ۱۳۷). اما گرایش حقوق‌دانان معاصر بر این مبنا است که عقد شرکت به‌عنوان مظهر اراده و قصد اطراف آن می‌تواند هم حالت اشاعه ایجاد کند و هم منعکس‌کننده توافق آنها در مورد اداره مال مشاع باشد. برای توضیح اثر اول باید گفت، اگر اراده طرفین می‌تواند در قالب عقدی از عقود معین حالت اشاعه ایجاد کند پس این اثر می‌تواند محصول اراده مستقیم طرفین آن در قالب عقد شرکت نیز باشد. این توافق ولو در قالب عقد معین شرکت تعریف نشده باشد، اما با استناد به ماده (۱۰) قانون مدنی و اصل حاکمیت اراده و لزوم عقد معتبر است. بنابراین، ایجاد مشارکت‌های مدنی قراردادی در چارچوب اصول کلی حقوقی و احکام قانون مدنی امکان‌پذیر بوده و نیازمند صدور مجوز خاصی از ناحیه قانون‌گذار نبوده است. لازم به ذکر است که آورده شرکاء در مشارکت‌های مدنی می‌تواند وجه نقد، اموال منقول و یا غیرمنقول، آورده‌های غیرمادی و حتی اموال معنوی همانند حق اختراع و... نیز باشد (علمی یزدی، ۱۳۹۲، ص. ۷۳).

۵. مقایسه گروه اقتصادی با منافع مشترک با نهادهای مشابه

در کنار گروه اقتصادی با منافع مشترک، نهادهای مشارکتی انتفاعی (جوینت ونچر) و اتحادیه شرکت‌ها (کنسرسیوم) نیز در سطح بین‌المللی و حقوق داخلی برخی کشورها وجود دارد، لذا منطقی است که آنها را بررسی و به اختصار به مقایسه گروه اقتصادی با منافع مترک با آنها بپردازیم.

۵-۱. جوینت ونچر (مشارکت انتفاعی)

جوینت ونچر یک اصطلاح دقیق حقوقی نیست و تقریباً در هیچ‌یک از نظام‌های حقوقی تعریف نشده است. باین حال از پرکاربردترین اصطلاحات در حقوق تجارت بین‌الملل است که امروزه تقریباً در تمام زبان‌های دنیا وارد شده و با معانی متنوع و مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد. این اصطلاح از سال ۱۹۸۰ میلادی به بعد در آرای دادگاه‌های ایالات متحده آمریکا مورد استفاده قرار گرفت. امروزه در ایالات متحده آمریکا لغت

Venture معادل لغت مؤسسه^۳ با تأکید بیشتر بر مفهوم ریسک به کار می‌رود. شاپیرا (۱۳۷۱) حقوقدان فرانسوی، جوینت ونچر را این‌گونه تعریف می‌کند: «چارچوب حقوقی همکاری است که در آن خطرات احتمالی و مدیریت میان طرفین تقسیم می‌شود. این همکاری ممکن است شکل یک شرکت واقعی را داشته باشد یا به صورت قرارداد بدون ایجاد شخص حقوقی باشد یا بالاخره شرکت به ضمیمه قرارداد کار و سرویس باشد. در ادبیات حقوقی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران جوینت ونچر را با تعبیر مختلفی ترجمه شده است. برخی از مؤلفین با توجه به اینکه این اصطلاح نخستین بار در قراردادهای نفتی مورد استفاده قرار گرفته، آن را در مقابل قرارداد امتیاز قرار داده و از آن به قرارداد مشارکت تعبیر کرده‌اند و یا با عنایت به مشخصه اصلی این تأسیس حقوقی که انعطاف‌پذیری آن در مقابل ماهیت غیرقابل‌انعطاف است، نهایتاً اصطلاح مشارکت انعطاف‌پذیر را برای ترجمه این اصطلاح مناسب‌تر دانسته‌اند (باستانی، ۱۳۹۰، ص. ۵۵).

در مجموع می‌توان جوینت ونچر را این‌گونه تعریف کرد که: «مشارکت تجارتي بین‌المللی هر نوع ترتیبات همکاری مشارکتی بین دو یا چند شرکت مستقل است، به‌گونه‌ای که ثمره همکاری مذکور تشکیل شخصیت حقوقی سومی است که از لحاظ سازمانی کاملاً جدا و مستقل از تشکیل‌دهندگان اولیه است». به عبارت دیگر، جوینت ونچر به نوعی از همکاری تجاری اطلاق می‌شود که طی آن طرفین، مدیریت فعالیت خاصی را به نحو مشترک برعهده می‌گیرند و در سود و زیان حاصله شریک می‌شوند. به این ترتیب، بسیاری از انواع قراردادهای انتقال تکنولوژی و اعطاء ليسانس و عاملیت پخش و... از حیثه شمول اصطلاح جوینت ونچر خارج می‌شوند (حکیمیان، ۱۳۸۴، ص. ۷۱).

مشارکت انتفاعی یکی از قالب‌های حقوقی برای همکاری بین بنگاه‌های اقتصادی ایست. در مورد تاریخ پیدایش آن مشهور است که جوینت ونچر در حقوق آنگلوساکسون به وجود آمده و سابقه چندانی ندارد و فقط از سال ۱۸۹۰ میلادی به بعد این اصطلاح در آراء دادگاه‌های ایالات متحده آمریکا مورد استفاده قرار گرفته است. در انتخاب معادل فارسی برای جوینت ونچر برخی اصطلاح «مشارکت انتفاعی» را در

ترجمه این اصطلاح، از علامت اختصاری «j.v» بهره گرفته‌اند. مشارکت انتفاعی (جوینت ونچر) به انواع مختلفی تقسیم می‌شود. در یک تقسیم بسیار مهم جوینت ونچر به جوینت ونچرهای واحد شخصیت حقوقی و جوینت ونچرهای فاقد شخصیت حقوقی با قراردادی تقسیم می‌شوند. البته برخی نیز با عنوان مشارکت انتفاعی حقوقی و مشارکت انتفاعی مدنی این تقسیم را مطرح کرده‌اند. در هر صورت جوینت ونچر ماهیت قراردادی دارد و موافقتنامه یا قرارداد همکاری که بین شرکاء تنظیم می‌شود عنصر اصلی آن محسوب می‌گردد (عیسایی و کبیری شاه‌آبادی، ۱۳۹۳، ص. ۱۵۸).

در این موافقتنامه همکاری آورده طرفین، میزان مشارکت آنها در سود و زیان، ساختار مدیریت و... تعیین می‌شود. آنچه واضح است جوینت ونچر یک رابطه قراردادی بر مبنای مشارکت اشخاص در امور تجاری و اقتصادی است. لذا در موردی که جوینت ونچر فاقد شخصیت حقوقی باشد می‌تواند با گروه اقتصادی با منافع مشترک برابری کند. به عبارت دیگر قراردادی که شرکت برای انجام امور تجاری بین خود تنظیم می‌کند و چارچوب روابط خود را مشخص می‌سازند می‌تواند عنوان جوینت ونچر یا گروه اقتصادی با منافع مشترک را به خود بگیرد، زیرا آنچه در ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه بیان شده براساس مبانی حقوق داخلی، تفاوتی با جوینت ونچر فاقد شخصیت حقوقی ندارد. در حقوق خارجی برای نمونه در ایالات متحده آمریکا و انگلستان اصطلاح جوینت ونچر دارای معنای عامی است که همه نهادهای مشارکتی، اعم از مشارکت قراردادی و شرکت‌های تجاری را در برمی‌گیرد (Byron, 2001, p. 40).

در حقوق فرانسه نیز برخی نوشته‌ها هرچند گروه اقتصادی با منافع مشترک اروپایی را به همراه جوینت ونچر یکی از قالب‌های مشارکت نام برده است، اما گروه اقتصادی با منافع مشترک متداول در فرانسه را ذیل جوینت ونچر مطرح می‌کند در محیط بین‌المللی نیز همین وضعیت وجود دارد.

۲-۵. اتحادیه شرکت‌ها (کنرسیوم)

کنرسیوم «سازمانی است که توسط دو یا چند شرکتی ایجاد شده که باهم همکاری می‌کنند تا به عنوان شخصی واحد، برای منظور مشخص و محدودی به فعالیت بپردازند (حکیمان، ۱۳۸۴، ص. ۵۲۷).

در واقع کنرسیوم به مجموعه‌ای از شرکت‌هایی اطلاق می‌شود که موضعی در هم ادغام شده، در یک پروژه معین باهم مشارکت می‌کنند. مانند کنرسیوم‌های نفتی و... (قهرمانی، ۱۳۸۴، ص. ۳۶).

در بند (الف) ماده ۱۰۴ قانون برنامه پنجم توسعه قانون‌گذار، «اتحادیه شرکت‌ها» را معادل فارسی واژه انگلیسی «کنرسیوم» به کار برده است. لذا براساس این مفهوم، در کنرسیوم‌ها هیچ ادغامی صورت نمی‌گیرد، بلکه چند شرکت اتحادیه‌ای ایجاد کرده، از طریق این اتحادیه به فعالیت می‌پردازند و در مورد اینکه آیا این اتحادیه واجد شخصیت حقوقی است یا خیر، بیان وجود ندارد. بنابراین، کنرسیوم اتحادیه‌ای از شرکت‌ها بوده و به نظر می‌رسد از لحاظ شخصیت حقوقی، همسان گروه اقتصادی با منافع مشترک باشد، زیرا هیچ‌یک از آن دو شخصیت حقوقی ندارد، لکن گروه اقتصادی با منافع مشترک وفق ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه متشکل از چند شخص حقیقی یا حقوقی و یا ترکیبی از اشخاص حقیقی و حقوقی است. در حالی که اتحادیه شرکت‌ها (کنرسیوم) معمولاً توسط اشخاص حقوقی (شرکت‌های تجاری) در سطح بین‌الملل یا حقوق داخلی کشورها تشکیل می‌شود (عیسائی تفرشی و کبیری شاه‌آبادی، ۱۳۹۳، صص. ۱۵۸-۱۵۹).

۶. موارد افتراق گروه اقتصادی با شرکت‌های مدنی و تجاری

در ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، قانون‌گذار ساختار جدیدی را به نام گروه اقتصادی، برای فعالیت‌های اقتصادی پیش‌بینی کرده است. گروه اقتصادی از بسیاری جهات شبیه کنرسیوم است، با این تفاوت که دارای شخصیت حقوقی است. شرکت مدنی، شرکتی است که به موجب قرارداد بین دو یا چند نفر برای کسب درآمد از طریق فعالیت مشترک تشکیل می‌شود. شرکت مدنی ممکن

است برای کسب و کار یا خرید و فروش یا پیشه‌وری و انجام حرفه و صنعتی به وجود آمده باشد. شرکت مدنی تابع مقررات قانون مدنی درباره حرفه و صنعت به وجود آمده است. شرکت تجاری یا بازرگانی، عبارتند از اجتماع دو یا چند شخص حقیقی یا حقوقی که با هدف کسب سود، عملیات تجاری انجام می‌دهند این موارد افتراق هستند که در گروه اقتصادی عبارتند از:

- ۱- برخلاف شرکت مدنی در مرجع ثبت شرکت‌ها ثبت می‌شود.
- ۲- به دلیل ثبت در مرجع ثبت شرکت‌ها برخلاف شرکت مدنی دارای شخصیت حقوقی است.
- ۳- برخلاف شرکت مدنی، باید در آن لزوماً مدت تعیین گردد.
- ۴- برخلاف شرکت مدنی، قواعد خاصی برای تصفیه آن مقرر شده است.
- ۵- مسئولیت اعضاء در گروه اقتصادی به صورت تضامنی است. یعنی هر عضو نسبت به کلیه دیون حاصل از فعالیت‌های گروه اقتصادی مسئول است، درحالی‌که در شرکت مدنی مسئول هر شریک نسبی است. یعنی هر شریک فقط به نسبت سهمی که از کل سرمایه شرکت داراست، باید پاسخ‌گوی دیون شرکت باشد (ماده ۵۷۵ قانون مدنی).
- ۶- در گروه اقتصادی فوت، حجر یا ورشکستگی یکی از اعضاء از موارد انحلال گروه دانسته شده است، درحالی‌که هیچ‌یک از موارد مزبور از موجبات انحلال شرکت مدنی نیست (ماده ۵۸۷ قانون مدنی).

نتیجه‌گیری

امروزه سرمایه‌گذاری‌های مشترک شرکت‌های کشورهای در حال توسعه با شرکت‌های خارجی در قالب گروه اقتصادی با منافع مشترک یکی از راه‌های اصلی دستیابی به اهداف هر دو طرف تلقی می‌شود. این‌گونه مشارکت‌ها، حداقل در اصول، می‌توانند هر یک از شرکاء را از مزیت‌های نسبی طرف دیگر منتفع سازند. شرکای محلی می‌توانند اطلاعات بسیار مفیدی نسبت به بازار داخلی، مقررات و بوروکراسی دولتی، بازار نیروی کار و احتمالاً امکانات تولیدی موجود را ارائه نمایند و در مقابل، شرکای خارجی

نیز دستیابی به تکنولوژی پیشرفته تولید، مدیریت کارآمد و بازارهای صادراتی را امکان‌پذیر می‌سازند. اصولاً در این‌گونه مشارکت‌ها نیازهای سرمایه‌گذاری هریک از طرفین، در مقایسه با سرمایه‌گذاری مستقل کاهش خواهد یافت. بنابراین محدود کردن گروه اقتصادی با منافع مشترک صرفاً در قالب ایجاد شخصیت حقوقی با اهداف آن سازگاری ندارند. ضروری است، روش‌هایی که در این زمینه وجود دارد مورد تأیید و تصویب قانون‌گذار قرار گیرد مواد ۱۰۱ الی ۱۲۰ باب سوم از فصل پنجم در لایحه قانون تجارت ۱۳۸۴ به موضوع گروه اقتصادی با منافع مشترک اختصاص داده شده، اما به لحاظ تأخیری که در تصویب لایحه یادشده رخ داده مراتب در قانون برنامه پنجم توسعه مطرح گردیده است؛ اگرچه در قانون مزبور به لحاظ ویژگی آن جای نهادسازی حقوقی نیست. مشارکت تجارتي بین‌المللی قراردادی چنان‌که از عنوان آن پیداست صرفاً ماهیت قراردادی داشته و محصول و تابع اراده طرف‌های قرارداد است، در نتیجه فاقد شخصیت حقوقی بوده و اگر در حقوق ایران درصدد یافتن محمل و جایگاهی حقوقی بر آن باشیم باید گفت چنین قراردادی از مصادیق مواد ۱۰ و ۵۷۱ قانون مدنی به حساب آمده و طرز اداره آن تابع شرایط مقرره بین شرکاء خواهد بود. فقدان شخصیت حقوقی باعث عدم اقبال سرمایه‌گذاران از این نهاد حقوقی گردیده است و به همین علت جز در پاره‌ای موارد همچون قراردادهای مشارکت مدنی منتقدین اشخاص حقیقی و حقوقی بانک‌ها کمتر از آن استقبال می‌شود. این نهاد تقریباً همان کارکرد مشارکت انتفاعی (جوینت ونچر) را که فاقد شخصیت حقوقی است دارد؛ لکن به لحاظ مسئولیت اعضا در مقابل اشخاص ثالث، ممکن است با آن تفاوت داشته باشد. نهاد مذکور، با اتحادیه شرکت‌ها (کنسرسیوم) تفاوت‌هایی دارد. تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک، با رعایت موازین اسلامی و اصل منع اضرار به غیر و منع انحصار برای انجام فعالیت‌های تجاری و غیرتجاری در قالب شرکت مدنی مجاز است. قرارداد تشکیل گروه باید کتبی و مدت آن محدود باشد و در مرجع ثبت شرکت‌ها به ثبت برسد. در ماده ۱۰۷ مذکور برای عدم ثبت قرارداد تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک در مرجع ثبت شرکت‌ها، ضمانت اجرایی پیش‌بینی نشده است وینت ونچر (مشارکت انتفاعی) گونه‌ای همکاری مشترک بین بنگاهی برای به نتیجه رساندن

پروژه‌های بزرگ است. این نهاد به دو گونه «قراردادی» و «شرکتی» امکان تحقق دارد. برخلاف گونه شرکتی، جوینت ونچر قراردادی فاقد شخصیت حقوقی است. از آنجاکه حقوق ایران فاقد مقرراتی خاص در این زمینه است، برای به دست دادن مقررات حاکم بر هر یک از دو گونه جوینت ونچر، لازم است به ترتیب از نهادهای مشابه قراردادی (همچون عقد شرکت) و شرکتی (همچون شرکت سهامی خاص و با مسئولیت محدود) یاری جوییم.

یادداشت‌ها

۱. موضوع ماده ۲۰ قانون تجارت و شرکت سهامی موضوع لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷.

۲. کنسرسیوم نوعی از مشارکت مدنی شرکت بدون شخصیت حقوقی است

3. Enterprise

کتابنامه

اسحاقی آستانی، محمد (۱۳۹۶). بررسی فقهی حقوقی شرکت‌های تجاری و مدنی و وجوه افتراق و اشتراک آنها (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تهران، تهران، ایران.

امامی، حسین (۱۳۶۲). حقوق مدنی. تهران: کتابفروشی اسلامیة.

کاشانی، محمود (۱۳۸۸). قراردادهای ویژه. تهران: میزان.

باستانی، علیرضا (۱۳۹۰). آثار اقتصادی و بسترهای قانونی برای تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک (جوینت ونچر). ماهنامه مسائل و سیاست‌های اقتصادی. ۱(۹)، ۵۳-۷۸.

بحرانی، یوسف (۱۴۰۵ق). الحدائق الناظرة. قم: باقری.

پاسبان، محمدرضا (۱۳۸۹). حقوق شرکت‌های تجاری. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاه در علوم اسلامی و انسانی (سمت).

پاسبان، محمدرضا؛ و قربانی زلیخانی، مجید (۱۳۹۶). حقوق، تعهدات و مسئولیت‌های شرکاء در قراردادهای جوینت ونچر با تأکید بر گروه اقتصادی با منافع مشترک. فصلنامه علمی قضاوت، ۱۷(۹۰)،

۳۱-۱

حکیمان، علی محمد (۱۳۸۴). بررسی ماهیت و ساختار جوینت ونچر. فصلنامه علمی حوزه و دانشگاه،

۱۱(۴۴)، ۳۳-۶۰.

- خزاعی، حسین (۱۳۸۸). مقدمه علم حقوق تجارت داخلی و بین‌المللی. تهران: جنگل.
- رستم‌زاده، قاسم (۱۳۹۰). بررسی ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹ (گروه اقتصادی با منافع مشترک). فصلنامه علمی قضاوت. ۱۰(۷۴)، ۱-۳۹.
- شاپیرا، ژان (۱۳۷۱). حقوق بین‌الملل بازرگانی (ربیعا اسکینی، مترجم). تهران: آموزش انقلاب اسلامی.
- شهیدثانی (۱۴۱۰ق). مسالک الافهام فی شرح شرائع الاسلام. قم: معارف الاسلامیه.
- شهیدی، مهدی (۱۳۶۵). وضعیت حقوقی تصرفات شریک در مال مشاع. فصلنامه علمی حق (مطالعات حقوقی و قضایی)، ۲(۶)، ۱۳۱-۱۳۹.
- صادقی گلدر، احمد (۱۳۶۶). عقد شرکت، مفهوم و متمم آن. فصلنامه علمی حق (مطالعات حقوقی و قضایی)، ۲(۹)، ۱۷۷-۱۸۹.
- طباطبایی یزدی، سید محمدکاظم (۱۴۲۵ق). حاشیة المکاسب. قم: اسماعیلیان.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۲ق). المبسوط. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- عدل، مصطفی (۱۳۷۴). حقوق مدنی. قزوین: طه.
- علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۰ق). قواعد الاحکام. قم: نشر اسلامی.
- علمی یزدی، حمیدرضا (۱۳۹۲). چالش‌های حقوقی تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک. فصلنامه علمی پژوهش حقوق خصوصی، ۲(۸)، ۶۵-۸۴.
- علمی یزدی، حمیدرضا (۱۳۹۲). چالش‌های حقوقی تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک. فصلنامه علمی پژوهش حقوق خصوصی، ۲(۸)، ۶۵-۸۴.
- عیسائی تفرشی، محمد؛ و کبیری شاه‌آباد، حمید (۱۳۹۳). تحلیل حقوقی ماده ۱۰۷ قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران: شرایط تشکیل گروه اقتصادی با منافع مشترک. فصلنامه علمی پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۸(۷۰)، ۱۵۳-۱۷۶.
- قهرمانی، نصرالله، (۱۳۸۴). ماهیت حقوقی Joint Venture و مقایسه آن با نهادهای مشابه. فصلنامه علمی کانون وکلا، ۴۸(۱۹۰)، ۳۴-۵۲.
- منخصوصی، رسول؛ و آیین، علیرضا (۱۳۹۶). بررسی تحلیلی فقهی حقوقی شرط خلاف مسئولیت نسبی در شرکت‌های مدنی از منظر مذاهب خمس و حقوق ایران. فصلنامه علمی فقه مقارن، ۷(۱۳)، ۷۳-۹۲.
- نجفی، محمدحسن (۱۴۱۸ق). جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام. قم: جامعه مدرسین.
- قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران.
- قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران.

- Adl, M. (1374). Civil Rights. Qazvin: Taha (In Persian).
- Allama Hali, H, Ibn Y. (1410 AH). Ghavaed Alahkam. Qom: Islamic Publishing (In Persian).
- Bastani, A, R. (1390). Economic Effects and Legal Grounds for Forming an Economic Group with Common Interests (Joint Venture). Monthly Economic Issues and Policies. 1 (9), 53-78 (In Persian).
- Bahrani, Y. (1405 AH). Alhadaegh Almanazere. Qom: Bagheri (In Persian).
- Byron f. E. (2001). Challenges in Joint Venture Formation; Sponsored by the University of Texas School of Law and the Corporate Counsel Section of the State Bar of Texas_ P. 1_ Hewitt , Ian; Joint Ventures, Sweet & Maxwell.
- Emami, H. (1362). Civil Rights. Tehran: Islamic Bookstore (In Persian).
- Hakiman, A, M. (1384). Investigate the Nature and Structure of the Joint Venture. *Seminary and University Scientific Quarterly*, 11 (44), 33-60 (In Persian).
- Isa Tafreshi, M; & Kabiri Shahabad, H. (1393). Legal Analysis of Article 107 of the Law on the Fifth Development Plan of the Islamic Republic of Iran: Conditions for Forming an Economic Group with Common Interests, *Scientific Quarterly of Comparative Law Research*, 18 (70), 153-176 (In Persian).
- Ishaqi Astani, M. (1396). Jurisprudential Study of Legal and Commercial Companies and Their Differences and Commonalities (Master's Thesis). Tehran University, Tehran, Iran (In Persian).
- Kashani, M. (1388). Special Contracts. Tehran: Rate (In Persian).
- Khazaei, H. (1388). Introduction to the Science of Domestic and International Trade Law. Tehran: Jangal (In Persian).
- Najafi, M, H. (1418 AH). The Jewel of the Word in the Explanation of the Laws of Islam. Qom: Teachers Association. Civil Law of the Islamic Republic of Iran. Law of the Fifth Development Plan of the Islamic Republic of Iran (In Persian).
- Pasban, M, R. (1389). The Rights of Commercial Companies. Tehran: Organization for the Study and Development of University Books in Islamic and Humanities (Position) (In Persian).
- Pasban, M, R; & Ghorbani Zuleikhani, M. (1396). Rights, Obligations and Responsibilities of the Partners in the Joint Venture Agreements with eEmphasis on the Economic Group with Common Interests. *Scientific Journal of Judgment*, 17 (90), 1-31 (In Persian).
- Qahramani, N0. (1384). The Legal Nature of Joint Venture and its Comparison with Similar Institutions. *Scientific Quarterly of the Bar Association*, 48 (190), 34-52 (In Persian).
- Rostamzadeh, Q. (2018). Review of Article 107 of the Law of the Fifth Program of Economic, Social and Cultural Development of the Islamic Republic of

- Iran approved in 2009 (Economic Group with Common Interests). *Scientific Quarterly Journal of Judgement*. 10(74), 1-39 (In Persian).
- Sadeghi Goldar, A. (1987) Company Contract, its Concept and Supplement. *Scientific Quarterly of Law* (Legal and Judicial Studies), 2 (9), 177-189 (In Persian).
- Shapira, J. (1371). *International Commercial Law* (Rabia Skini, Translator). Tehran: Islamic Revolution Education (In Persian).
- Shahid Thani (1410 AH). The Schools of Understanding in the Explanation of Islamic Law. Qom: Islamic Knowledge (In Persian).
- Shahidi, M. (1365). Legal status of the Partner's Possessions in the Common Property. *Scientific Quarterly of Law* (Legal and Judicial Studies), 2 (6), 131-139 (In Persian).
- Shapira, J. (1371). *International Commercial Law* (Rabia Skini, Translator). Tehran: Islamic Revolution Education (In Persian).
- Special, M; & Abin, A, R. (1396). Analytical Study of legal Jurisprudence, the Condition of Relative Liability in Civil Companies from the Perspective of Khamseh Religions and Iranian Law. *Scientific Quarterly of Contemporary Jurisprudence*, 7 (13), 73-92 (In Persian).
- Tabatabai Yazdi, S, M, K. (1425 AH). Margin of Gain. Qom: Ismailian (In Persian).
- Tusi, M, ibn H. (1412 AH). Almasat. Qom: Islamic Publishing Institute (In Persian).
- Ulumi Yazdi, H, R. (2013). Legal Challenges of Forming an Economic Group with Common Interests. *Journal of Private Law Research*, 2 (8), 65-84 (In Persian).